

Мельник О.Я.

доцент кафедри «Дизайн та основи архітектури», НУ «Львівська політехніка»

ЧИННИКИ ФОРМОУТВОРЕННЯ У ВИДАВНИЧИХ МАРКАХ ТА ЕМБЛЕМАХ РОБЕРТА ЛІСОВСЬКОГО

Анотація. Стаття присвячена дослідженню основних композиційних та образотворчих параметрів видавничих марок та емблем, створених українським графіком Р.Лісовським.

Ключові слова: видавнича марка, емблема, композиція, шрифт, мотив, образ.

Аннотация. Мельник О.Я. Факторы формообразования в издательских марках и эмблемах, созданных Р.Лисовским. В статье рассматриваются основные композиционные и изобразительные параметры издательских марок и эмблем, созданных Р.Лисовским на протяжении творческой деятельности.

Ключевые слова: издательская марка, эмблема, композиция, шрифт, мотив, образ.

Annotation. Melnyk O. Factors of forming in publishing marks and logos designed by Robert Lisovskyj. Article is devoted to the main compositional and visual parameters of publishing marks and logos designed by R.Lisovskyj.

Keywords: publishing mark, logo, composition, font, motive, image.

Постановка проблеми. Важливе місце у творчому доробку Р. Лісовського займають графічні праці, розроблені художником для різних прикладних сфер, зокрема: суспільно-громадських потреб (запрошення, цеглини, листівки, відзнаки); державних замовлень (печатки, емблеми, поштові марки); комерційних корпоративних інституцій (фірмові та видавничі знаки, емблеми, рекламні плакати, цінні папери, упаковка); приватних осіб (екслібриси). Особливого розмаїття форм та композиційних прийомів, способів трактування образно-шрифтового наповнення Р. Лісовський досягає у видавничих марках та емблемах. Композиційна структура деяких із них нагадує роботи його вчителя Р.Лісовського Георгія Нарбута, інші вказують складний шлях митця до формулювання власного творчого почерку та індивідуального графічного стилю. Серед них можна виявити як суто шрифтові, так і зображальні знаки. Останні заслуговують, на наш погляд, особливої уваги, адже деякі з них залишаються актуальними і є у вжитку по сьогоднішній день (емблема авіакомпанії «Lufthansa», лілея українського пласти, націоналістичний тризуб).

Мета роботи. Виявити та узагальнити основні чинники формоутворення у видавничих марках та емблемах Р.Лісовського.

Результати роботи. Ужиткові графічні твори Р.Лісовського займають хоч і не значну за обсягом, проте, вельми вартісну частину його творчого доробку. Особливо цікавими є понад тридцять створених Р. Лісовським видавничих марок, емблем та печаток. У цих чітких символічних зображеннях виявляється власне розуміння митця щодо призначення фірмового знаку. Також вони доводять відповідність графічних розробок Р. Лісовського до основних технологічних, естетичних, психологічних та візуальних вимог створення емблем та знаків. Невеликий формат подібних праць зумовлює дотримання такого важливого критерію, як виваженість мас плям та ліній, тобто, досягнення максимального графічного ефекту мінімальними засобами. Їхня виразність, чіткість, лаконічність та зрозумілість в прочитанні демонструють відшліфованість графічної техніки Р. Лісовського та неодмінну передумову виконання остаточного варіанту будь-якого графічного твору – тривале ескізування. Попри те, що в емблемах Р. Лісовського домінують площинність та декоративно-експресивна лінія, впадає в око багатство обрисів та еластичність форм. У синтезі стилізованих фігуративних, декоративних та шрифтових елементів переважають відчуття пропорції та стилістичної єдності [1, с.485].

Загалом, ці праці можна розглядати єдиним блоком, оскільки їх внутрішня організація має цілий ряд спільних, формально-композиційних ознак. Емблема – це умовне, часто символічне зображення якогось поняття або ідеї. Втілена через фірмовий чи видавничий знак, вона дозволяє вирізняти продукцію, візуально ідентифікувати документацію певної установи. Специфіка її сприйняття та певні технологічні обмеження спонукають до використання досить вузького діапазону художніх та композиційних засобів – носіїв змістового навантаження, а саме, читабельного

Надійшла до редакції 19.11.2012

Іл. 1. Видавничий знак «Український громадський видавничий фонд» (Прага, 1926)

Іл. 2. Видавничий знак «Видавництво Юрія Тищенка» (Прага, 1930-ті)

Іл. 3. Видавничий знак «Українська архітектура» (Львів, 1922)

шрифту та лаконічного зрозумілого символу. Формально для їх візуальної передачі та створення вдалої емблеми (знаку) найпридатнішими є монохромні графічні елементи з геометричним чітким окресленням – плями, лінії, площинні фігури, що контрастують з фоном. Але таке «звуження» діапазону виражальних засобів компенсується застосуванням різноманітних формально-композиційних, ритмічних та модульно-пропорційних способів організації елементів, що дозволяє отримувати знаки, різні за гостротою, виразністю, напруженістю та динамічністю вирішення [2, с. 400].

Емблеми Р. Лісовського найчастіше мають виразну геометричну форму (круг, трикутник, восьмикутник), виражену вертикальну вісь симетрії та закрити композицію. За формально-композиційними ознаками, враховуючи спосіб графічного накреслення, ці емблеми можна поділити наступним чином:

- 1) емблеми, головний композиційний елемент яких має лінійне площинне безперервне або переривчасте накреслення;
- 2) емблеми з псевдооб'ємним накресленням головного композиційного елемента чи імітацією просторовості.

До першої групи належить більша частина прикладних робіт Р. Лісовського, зокрема, малюнки печаток Гуртка Діячів Українського мистецтва (Львів, 1922), Українського Університету у Львові (Львів, 1925), видавничих знаків «Нова культура» (Львів, 1925), «Ізмарагд» (Львів, 1927), «Український громадський видавничий фонд» (Прага, 1926), «Видавництво Юрія Тищенка» (Прага, 1930-ті), «Видавництво СУБ» (Лондон, 1960-ті), «Українська видавнича спілка» (Лондон, 1960-ті), емблем «Карпатський лещатарський клуб» (Львів, 1925), «Організація українських жінок у Великій Британії» (ОУЖ) (Лондон, 1960-ті) тощо. Імітація просторовості та об'єму з'являється в емблемах видавництва «Видавництво Нова українська школа» (Львів, 1924), «Молода Україна» (Львів, 1924), «Накладня Михайла Таранька» (Львів, 1924).

Крім того, суть багатьох емблем Р. Лісовського зводиться до пошуку оригінальності та виразності шрифтового мотиву, який іноді займає домінуюче становище. Тобто, за типом головного композиційного

елемента, емблеми діляться на зображальні та шрифтові, а за характером його розміщення – на:

- композиції з центральним розташуванням шрифтового інформаційного елемента і скомпонованими навколо них рамковими, орнаментальними або символічними зображеннями, що утворюють рамковий мотив та є абрисом знака;
- емблеми з протилежною композиційною залежністю між шрифтом та зображувальним елементом, коли шрифт компонується навколо основного зображувального елемента, окреслює контур знаку та концентрує увагу глядача на центральному зображенні;
- емблеми, де шрифтові елементи мають більш варіативне розташування в залежності від вимог загальної композиції конкретного знаку.

Найчастіше у знаках першої групи назва скорочується до кількох початкових літер, утворюючи знак-монограму. Обриси й пластична мова утвореної монограми диктує загальну композицію емблеми та зумовлює її форму. До таких належать «Український громадський видавничий фонд» (іл. 1), «Видавництво Юрія Тищенка» (іл. 2), «Українська архітектура» (іл. 3) тощо. Пластичне вирішення їх основного композиційного елемента-абрєвіатури базується на переплетенні, накладанні та взаємопроникненні 2–4 літер оригінального накреслення, подекуди з лінійним контуром. Найчастіше вони читаються білою плямою складного силуету на чорному тлі. Пластика та контрастність літер є домінуючим образотворчим елементом, а додаткові графічні чи орнаментальні мотиви створюють найбільш сприятливе «середовище» для покращення сприйняття монограми та суті знаку загалом. Наприклад, у дизайні видавничої марки «Видавництво Юрія Тищенка» складна вишукана форма щита компенсує той мінімум пластичних засобів, який був використаний Р. Лісовським для створення даного знаку. Завдяки віртуозній маніпуляції формами літер художник досягає майже дзеркальної симетрії. Восьмигранна форма картуша використана Р. Лісовським в емблемі «Український громадський видавничий фонд». Чотири літери абрєвіатури сплітаються в єдиний пластичний код та створюють гнучку, рухливу монограму. Для того, щоб монограма читалась максимально

Іл. 4. Печатка Гуртка Діячів
Українського мистецтва
(Львів, 1922)

Іл. 5. Печатка Українського
Університету у Львові
(Львів, 1925);

Іл. 6. Печатка Українського
Університету у Львові
(Львів, 1925)

Іл. 7. Емблема «Організація
українських жінок у Великій
Британії» (Лондон, 1960-ті)

Іл. 8. Видавничий знак
«Ізмарагд» (Львів, 1927)

Іл. 9. Видавничий знак
«Накладня Михайла Таранька»
(Львів, 1924)

цілісно, художник вправно використовує можливості графем кожної з літер та знаходить в графіці конструктивних елементів однієї літери візуальне продовження іншої. Восьмигранну форму має видавнича марка «Українська архітектура». Її загальний абрис є доволі складним, однак, максимально геометризovanі літери «У» та «А» із чіткими масивними шаблеподібними засічками, підтримані широкою восьмигранною прямолінійною рамою, за рахунок сильного контрасту із загальною формою та тоном картуша, «виринають» з поверхні паперу та викликають миттєве сприйняття.

До знаків другої групи належать, створені Р. Лісовським печатки для Гуртка Діячів Українського мистецтва (іл. 4) та Українського Університету у Львові (іл. 5, 6), емблема для «Організації українських жінок у Великій Британії» (ОУЖ) (іл. 7) тощо. Композиція двох перших знаків є ідентичною. Стилiзований зображальний мотив всередині печатки оточений рівносторонньою восьмигранною рамою, стрічкою шрифту та рамою-колом, що робить композицію закритою. На печатці для Гуртка основним зображальним мотивом, уміщеним в центр, є стилізована гілка виноградної лози, що пружно вигинається у «ніби загісному» восьмиграннику. Нарбутівське (а ним перейняте від В. Кричевського) трактування виноградних грон із стилізованих рівносторонніх трикутничків підтримує геометрію обох рамок, а, уведена в цей мотив гнучка тонка лінія збагачує їх форму, робить її більш декоративною та навіть романтичною. Вплив

Г. Нарбути відчувається у проєктах печаток для Українського (таємного) університету у Львові. У формах основних композиційних елементів печатки вловлюються спільні риси із видавничою маркою Г. Нарбути для «Українського товариства шкільної освіти» (Київ, 1919). Коло, восьмигранник посередині та навіть вертикальні штрихи літери «Ш», що на пряму перегукуються із трьома вертикалями свічника, дозволяють провести композиційні паралелі, однак, перейнявши від учителя «кістяк» побудови, Лісовський надав йому особливо декоративного характеру і, на відміну від чіткого, майже геометризovanого знаку Нарбути, створив печатку з прозорою, мереживною структурою, на домінуючому світлому тлі. Проєкт «Печаті Квєстури Українського Університету», при подібній композиції, має тонально більш насичену текстуру. Центральний елемент – шрифтова композиція на чорному тлі, вписана у нерівний восьмигранник та оточена почергово пишним густим плетивом орнаментального вінка, вже традиційно писаною по колу назвою та чорною рамою.

У наступній групі емблем розташування та композиційна вага шрифтових елементів залежать від вимог загальної композиції конкретного знаку. Так, у проєкті видавничої марки «Ізмарагд» (іл. 8), шрифт все ще має домінантне становище, однак, за задумом автора, його пряме написання порушується зображенням рослинного мотиву. У марці «Накладня Михайла Таранька» (іл. 9) навпаки розтягнутий та зосередже-

Іл. 10. Видавничий знак «Нова культура» (Львів, 1925)

Іл. 11. Видавничий знак «Видавництво Нова українська школа» (Львів, 1924)

ний у верхній частині перевернутого трикутника напис, а також блок розкритої книги та рослинний мотив на ньому компонуються чітко по площині білого тла та обмежуються двома широкими суцільними чорними рамами.

Деякі з емблем Р. Лісовського є настільки випрацьованими та самодостатніми, що мають композицію та характер книжкової обкладинки. Їх шрифтові елементи вже не мають домінантного значення, а образотворчі мотиви настільки деталізовані що фактично імітують ілюстрацію. Такими є видавничі марки «Нова культура» (іл. 10) та «Нова українська школа» (іл. 11).

Висновки. Характерною рисою усіх прикладних творів Р. Лісовського виступає наявність виразного декоративного чи образотворчого задуму. Відтак, функціональне начало є присутнім, проте воно прочитується на одному рівні з художньою стороною прикладного твору, іншими словами, естетична функція прикладних робіт Р. Лісовського є настільки ж виразною, як і утилітарна.

Література:

1. Прикладна графіка Р.Лісовського. Поєднання функціональності та естетики / Художня культура. Актуальні проблеми. Науковий вісник Ін-ту проблем сучасного мистецтва НАМ України. Київ, 2009. – Вип. 6. – С. 478-491
2. Куленко М. Основи графічного дизайну : підручник / М. Куленко. – К.: Кондор, 2006. – 492 с.